



נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֶמְדָּה יָמִים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ כִּי תֵשָׂא תִשְׁפִּיג

עוֹד עַל מַרְכְּבָה וְסוֹסִים וְאֵל תִּלְכוּ לַעֲזֹאזֵל!

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

אמנם הזהרנו בשבוע שעבר מפני עיסוק במעשה מרכבה, אך, מצאנו היתר בגלל פורים ומגילת 'הסתר' כדי להבהיר קצת את הנסתר. נמשיך בכיוון זה הקשור ישירות לפרשת השבוע ולפרשת פרה תוך זהירות מעיסוק בנסתרות. נפרש את שיחתנו.

בפרשת כי תשא מספרת לנו התורה על חטא העגל, אחד החטאים החמורים ביותר בתולדות עמנו, עד כדי כך שהגר"א ותלמידיו ראו בו הקבלה לחטא אדם הראשון. כמו שהעולם השתנה אחרי ההסתה של הנחש והגירוש מגן עדן כך העולם השתנה אחרי חטא העגל. מאז, המטרה היא שהאדם יחזור למצב של אדם הראשון לפני האכילה מעץ הדעת טוב ורע ועם ישראל יחזור למצב של לפני חטא העגל. משימה קשה ביותר!

הרבה קולמוסים נשתברו בניסיונות להסביר כיצד נפל עם ישראל מאיגרא רמה של מתן תורה לבירא עמיקתא של חטא העגל. חז"ל במדרש ההלכה לימדונו "זֶה אֶלֶי (שמות ט"ו ב), ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה ג) ורש"י מסביר (שם) "זֶה אֶלֶי, בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע, ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים". על פי הפשט, כל העוברים בים סוף ראו את חיל הרכב והסוסים של פרעה טובע בים. פרעה חשב שהוא מלך מלכי המלכים, אלהי העולם ובוראו. כך מפורש גם בנבואת יחזקאל: "הֲנִי עֲלִידָ פְרֻעָה מְלֶךְ מְצָרִים הַתְּנִים הַגְּדוֹל הַרְבֵּץ בְּתוֹךְ אֲרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי אֲרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי" (יחזקאל כ"ט ג, הדברים קשורים גם לחטא אדם הראשון, והנחש מופיע כאן כתנין ואכמ"ל). מכיוון שהיה גילוי שכינה בזמן קריעת הים, עם ישראל כולל כל חלקיו, גם הנמוכים ביותר, זכה לראות את סוסי האש ומרכבות האש המשרתים בצבא ד'.

רְאִיָּה זו היא שהפילה אותם בחטא העגל כמפורש במדרש על פרשתנו: "רְאִיָּה רְאִיָּתִי (שמות ג' ז), אמר הקדוש ברוך הוא למשה אתה רואה ראייה אחת ואני רואה שתי ראיות, רואה אתה אותם באים לסיני ומקבלים תורתך ואני רואה אותם שאחר שאבא לסיני ליתן להם את התורה ואני חוזר בטטראמילין (מרכבה) שלי שהן מתבוננות בו ושומטים אחד מהן ומכעיסים אותי בו שנאמר (יחזקאל א') "ופני שור מהשמאל לארבעתן", והם מכעיסים אותי בו" (שמות רבה (וילנא)) (פרשה מב סימן ה, עיינו גם ברמב"ן שמות ל"ב א ד"ה והנה אהרון). (גם זו הוכחה נוספת כמה זהירות צריך בנושא זה).

סייעתא דשמיא מיוחדת יצרה קשר בין פרשת כי תשא שבמרכזה חטא העגל עם פרשת פרה, השלישית מארבע פרשיות הנקראות בתקופה זו. חכמים לימדונו כי הציווי על פרה אדומה הוא גם כתיקון לחטא העגל וז"ל רש"י בשם רבי משה הדרשן: "ויקחו אליך - משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה - משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך. אמרו תבא אמו ותקנח הצואה, כך תבא פרה ותכפר על העגל" (במדבר י"ט כב). אפר הפרה מרמז על מידת הענווה ומתקשרת להכרזתו של אברהם אבינו, הענק שבענקים "וְאֶנְכִי עֶפְרָיִם וְאֶפְרָיִם" (בראשית י"ח כז).

הענווה וההבנה שאף אחד איננו מייצג את כל האמות, חשובה מאוד בימים אלה.

לצערנו הרב, מכל המגזרים נשמעות הצהרות שמגבירות את השנאה בין אחים, מעודדות ומשמחות את אויבינו, מחלישות את מדינת ישראל ופוצעות את המרקם החברתי בפצעים הקשים לריפוי.

לכן, נקרא בקול גדול: **איננו שולחים אף יהודי לעזאזל!**

נקרא כולנו בקול גדול לכולם, גם למי שאיננו סובר כדעתנו, בואו אלינו ונבוא אליכם, בואו נתכנס לבית של כולנו, מדינת ישראל. כולנו יחד נבנה מדינה שתחבר באהבה את כל אחינו בית ישראל בכל מקום שהם.

מדינה שתהיה אור לגויים, מבחינה מוסרית, בדאגה לחלשים, בשמירה על יושר פרטי וציבורי. מדינה שתוביל את העולם גם בחידושי טכנולוגיה שישמשו כלים לשיפור חייהם של כל בני האדם.

לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

לְעִילּוֹי זְשִׁמַּת

הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ" בתשרי תשפ"א	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב
מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	גב' צפורה בת יונה דונייר נלב"ע י"ב אדר א'	מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב
בלהה בת ישראל מרמורש ז"ל א' מנחם אב תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב אשר וגב' סוזן וסרטיל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף
חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט
לע"י הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד			צפורה בת יונה דונייר ע"ה נלב"ע י"ב אדר א'	גב' גילי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב

Eretz Hemdah

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St., Jerusalem 91080

Tel: 02-5371485 info@eretzhemdah.org WWW.ERETZHEMDAH.ORG

חֵמְדַּת הַשַּׁבֵּת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

מוקצה מחמת חסרון כיס

למדנו בעבר שרבי שמעון ורבי יהודה חולקים ביחס לסוגי המוקצה. רבי יהודה סובר שישנם סוגים רבים של מוקצה, ולמעשה מצמצם את רשות השימוש ברוב מוחלט של החפצים והכלים שאינם נדרשים לכבוד ועונג שבת. רבי שמעון סובר שהמוקצה המרכזי הוא מוקצה מחמת גופו, כלומר, כל דבר שאינו כלי ואינו אוכל. מעבר לכך יש כלים שמלאכתם לאיסור, המותרים בטלטול, אך רק לצורך גופם או מקומם. לשיטתו באופן כללי כלים מותרים בשימוש בשבת.

הגמרא (שבת דף קנו ע"א) אומרת שרבי שמעון מודה שמוקצה מחמת חסרון כיס אסור בטלטול בשבת. נברר מדוע רבי שמעון מודה דווקא ביחס למוקצה המסוים הזה.

הגמרא (שם דף קכג ע"א) מבררת אם מותר לטלטל כלים שמלאכתם לאיסור לצורך שימוש בהם. הגמרא מסיימת באמירה שהכלים שהמשנה אסרה בטלטול הם כלים שמייחדים עבורם מקום.

מתוך הדיון עולות שתי שאלות שיש לברר ביחס למוקצה מחמת חסרון כיס :

- א. כל הכלים שמוזכרים בסוגיה הם כלים שמלאכתם לאיסור. האם זה מאפיין הכרחי בכדי להיחשב מוקצה מחמת חסרון כיס?
- ב. האם ייחוד המקום לחפץ הוא תנאי הכרחי להגדרתו כמוקצה מחמת חסרון כיס?

בסוגיה נוספת (דף מה ע"א) מנסים לברר מדוע הברייתא אוסרת לטלטל מנורה גדולה. רב יוסף מציע שאסור לטלטל אותה מפני שמייחדים לה מקום. אביי דוחה את דבריו בטענה שמייחדים מקום גם למיטות (כילות חתנים), ואף על פי כן מותר לטלטל אותן בשבת! לכן אביי אומר שמדובר במנורה מתפרקת (של פרקים), והחשש הוא שיעבור על תולדה של איסור בונה.

מתוך היחס בין הסוגיה עולות שלוש שיטות מרכזיות בראשונים וראשוני האחרונים :

א. **בעלי התוספות** אומרים שקביעת מקום היא הקריטריון המשמעותי ביותר לקביעת חפץ כמוקצה מחמת חסרון כיס. אם כך, כיצד אביי נראה כדוחה את הקריטריון הזה? הם מסבירים שאביי מצביע על כך שהדוגמאות בסוגיה זו אינם עומדים ברף קביעת המקום הדרושה. מיקום המנורה אינו קבוע דיו בכדי להצדיק את ההגדרה הזאת, בדומה למיטה שאינה קבועה דיה. עולה מכך שאין דרישה שמלאכתו של הכלי תהיה לאיסור בכדי שיוגדר כמוקצה מחמת חסרון כיס ; אילו המיטה הייתה קבועה לחלוטין המקומה, יתכן ואף היא הייתה מוקצה מחמת חסרון כיס. הגרש"ז מציע שני סוגי חפצים שלדעת בעלי התוספות יוגדרו כמוקצה מחמת חסרון כיס : 1. מוצרי אומנות למיניהם, שמקובל לקבוע עבורם מקום קבוע כדי להגן עליהם. 2. כלי עבודה, שאדם לוקח ממקומם לבצע את ייעודם, ומיד משיב אותם למקומם, גם נחשבים דברים שמייחדים להם מקום (מכיוון שהסוגיה בדף קכ"ג עסקה בכלי עבודה, בהכרח יהיו כלי עבודה הכלולים בהגדרה זו).

ב. **הפני יהושע** מציע הסבר אחר לסוגיה (וכדבריו נשמע מחלק מן הראשונים). בעוד מספר שבועות נלמד מחלוקת אם מנורה היא כלי שמלאכתו לאיסור. הפני יהושע מסביר שרבי יוסף ואביי סוברים שמנורה איננה כלי שמלאכתו לאיסור. רב יוסף מציע שעצם קביעת המקום הופכת את המנורה למוקצה. אביי אומר שזה לא יתכן : הרי יש כלים אחרים (כמו מיטות) שקובעים להם מקום, ואף על פי כן אינם מוקצים! לכן מסקנת אביי היא שכלי לא יהיה מוקצה מחמת חסרון כיס אלא אם כן יושלמו שני התנאים : הוא יהיה כלי שמלאכתו לאיסור, ושאדם מייחד לו מקום ומקפיד שלא לטלטלו משם ללא סיבה.

לפי כל אחת מן השיטות אפשר לבאר מדוע רבי שמעון מודה דווקא ביחס למוקצה מחמת חסרון כיס.

בעלי התוספות סוברים שהבחירה של האדם להגדיר מיקום קבוע ומיוחד לחפץ מוציא אותו מכלל הדברים שאדם מתכוון לטלטלם בשבת. יש כאן הקפדה מסוימת שגורמת לרצון פעיל שלא יטלטלו את החפץ, אלא ישאירו אותו במקומו. לכן רבי שמעון מודה.

הפני יהושע, לשיטתו, מסביר אחרת : מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך השימוש בו. כלומר, מכיוון שיש לכלי שימוש חלופי, מותר לטלטלו לצורך השימוש האחר. לדוגמה : פטיש נועד לבנייה. אך אם אדם רוצה לפצח אגוז בעזרתו, הדבר מותר. שבולי הלקט מסביר שבשעה שהאדם נוטל את הפטיש לפצח בעזרתו את האגוז, באותה עת הוא מוגדר אצלו ככלי שמלאכתו להיתר, שהרי כרגע האדם הגדיר את הפטיש כ"כלי שמלאכתו לפיצוח אגוזים", ולא כ"כלי שמלאכתו לבנייה". לכן מותר לטלטל את הכלי לצורך השימוש בו : מכיוון שבאותה עת הוא כלי שמלאכתו לאיסור!

לעומת זאת, אם יש הקפדה חמורה על הטלטול של הכלי ללא צורך, ממילא בכניסת השבת דעתו של האדם היא שהכלי הזה יישאר כלי שמלאכתו לאיסור, ולא יהיה לו שימוש אחר. לכן אין היתר לטלטל אותו כלל.

בשבוע הבא נלמד את השיטה השלישית, שיטת הרמב"ם, ונברר את ההלכה למעשה.

[ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך : info@eretzhemdah.org](mailto:info@eretzhemdah.org)

<p>לע"י שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לע"י רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"י גב' לוריין הופמן ז"ל</p>	<p>לע"י חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לע"י סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
<p>לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p>				

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל

הרמת מסך והצמדה למדד בחוב שלא הוחזר במועד

'ארץ חמדה גזית' ירושלים / אלול תשפ"ב / תיק 82098

דיינים: הרב יוסף כרמל, הרב שלמה שטיינמץ, הרב בניהו טויטו

המקרה בקצרה: התובעת הפקידה מכל מיני סיבות סכומי כסף מזומן והמחאות אצל הנתבע כהלוואה בחברה שלו, והוסכם ביניהם כי הכסף ישא ריבית שנתית של 10%. בחוזה נכתב כי בתוך חודש עד חודשיים מדרישת התשלום בחזרה, יש לשלמו. בין הצדדים מחלוקת על גובה הסכום שהועבר, ויש טענות רבות בנושא, אולם מוסכם בין הצדדים שחלקו הגדול של הסכום לא נפרע, למרות בקשת התשלום של התובעת. לטענת הנתבע הכסף ניתן לצורך הלוואה לחברה וכיוון שאין נכסים לחברה, ממילא אין מהיכן לשלם. בנוסף בפועל הכסף הופקד בחשבון הפרטי של אשתו שנחסם ולכן הוא לא יכול להחזיר אותו. עוד טען שהוא הלווה לתובעת סך 20,000 ₪ שניתן לראות בו פירעון של החוב. הנתבע הגיש תביעה נגדית בסך 50,000 ₪ על לשון הרע, שכן התובעת הדפיסה נגדו כרוזים על כך שהוא לא מחזיר כספים והוא נוכל. התובעת מודה שאכן הדפיסה כרוזים, אך לטענתה הכרוזים לא פורסמו אלא רק ניתנו לנתבע כאיום במטרה לקבל בחזרה את הכסף.

פסק הדין: הנתבע חייב באופן אישי לשלם לתובעת 47,265 ₪ עבור החזר ההלוואה בתוספת הצמדה, ועוד 2,875 ₪ עבור הוצאות משפט, במידה והוא לא ישלם את הכסף, אלא היא תצטרך לאשר את פסק הדין בבית משפט עליו לשלם עוד 2,500 ₪ נוספים. התביעה הנגדית על ההלוואה ועל לשון הרע – נדחתה.

נימוקים בקצרה:

- גביית הקרן בהלוואה עם ריבית**
התובעת הלווה לנתבע בריבית בלי היתר עיסקה, לדעת הרמ"א (חושן משפט סימן נב, א) אמנם, אין לגבות בשטר כזה גם את הקרן עצמו, ופוסקים אחרים חלקו עליו. אמנם במקרה שלנו גם הרמ"א עצמו יסבור שחייבים לשלם, משום שהחוב לא נכתב יחד עם הריבית.
- למי ההלוואה ניתנה?**
בין הצדדים אין מחלוקת כי הנתבע קיבל את הכסף, אולם הם חלוקים בשאלה האם הנתבע קיבל את הכסף כנציג של החברה שלו, או כאדם פרטי. שני הצדדים איבדו את החוזה, לכן לא ניתן ללמוד מהחוזה דבר. לטענת הנתבע ההסכם היה עם החברה, ולכן לא ניתן לחייב אותו באופן אישי. ממסמכים שונים עולה שהתובעת ידעה על החברה של הנתבע, ולכן לדעת רוב הדיינים ההלוואה ניתנה לחברה. לדעת המיעוט ניתן לחייב את הנתבע בעצמו, משום שכמה המחאות נכתבו על שם הנתבע.
- הסיבות לחיוב הנתבע גם אם ההלוואה ניתנה לחברה שלו**
בית הדין הכריע בדעת הרוב שההלוואה ניתנה לחברה הנתבע, למרות זאת יש חמש סיבות למה לחייב אותו באופן אישי:
א. הסתמכות
כיון שהתובע הבטיח שהכסף יהיה נזיל, הרי שדינו כמי שיעץ שניתן להלוות לאדם אחר וההלוואה בטוחה. לפי ההלכה (שולחן ערוך חו"מ שו, ו; חוקי התורה פיצויי הסתמכות סעיפים 5,7) יועץ שמסתמכים על דבריו חייב לשלם במקרה נזק. התובע לא שיקף לנתבע את הסיכונים הכרוכים בכך שהיא מפקידה בחברה שלו, ועל זה יש לחייב אותו באופן אישי (ע"פ דברי הש"ך חו"מ שו, יב).
ב. הרמת מסך
סיבה נוספת לחייב את הנתבע היא שיש לבצע "הרמת מסך" ולחייב את הנתבע בחיובי החברה השייכים לו. אמנם, בית הדין מכיר בעקרון חברה בע"מ וכפי שנקבע בהחלטת מדיניות בית הדין בעניין מעמדה ההלכתי של חברה בע"מ סעיף 2 שיש לראות בחברה בע"מ ישות נפרדת. זאת, משום שהמשקיעים מסכימים לוותר על גבייה ישירה מבעל החברה. אלא שוויתור זה מותנה בכך שבעלי החברה יתנהלו כחוק. כפי שכתבו בשו"ת מנחת יצחק (י, קמה) ובשו"ת שבט הלוי (ח, שו) שבמקרה שיש בעל חברה יחיד והוא ידע שהחברה לא יכולה לפרוע את התחייבויותיה, הוא מחויב לפרוע מכיסו את ההתחייבות. כך גם סעיף 6 לחוק החברות קובע כי בית המשפט רשאי לבצע הרמת מסך במקרים שהעובד התנהל בצורה שאינה שומרת על כספו של המפקיד.
במקרה זה, כיון שהנתבע לא הזהיר את התובעת מהסיכונים הכרוכים בהשקעה, ובנוסף הפקיד את הכסף בחשבון הפרטי של אשתו, יש לבצע הרמת מסך ולחייב אותו באופן אישי.
ג. חיובי שמירה
הנתבע היה מחויב לשמור על כספי הנתבעת שהופקדו בפועל אצלו והוא נחשב כשומר. הוא לא שמר כראוי משום שהוא הפקיד בחשבון אשתו, שנחסם בסופו של דבר.
ד. מזיק
הנתבע בעצמו גרם לחסימת החשבון של אשתו בעקבות מחלל שביצע, מעשה זה מחייב בדיני נזיקין. למרות שעשה כן בשוגג, מזיק חייב לשלם גם על נזק שנעשה בשוגג (שולחן ערוך חו"מ שעת, א) כך גם אדם שהניח חפץ של חבירו במקום

- מסוים, ואינו יודע היכן הוא, חייב לשלם. בכל אופן דין זה אינו ברור משום שיתכן שאין זה מזיק שכן בעתיד הכסף ישתחרר.
- ה. פשיעה בשמירה
הנתבע נחשב שומר על הכסף, והכנסת הכסף לחשבון פרטי היא פשיעה בשמירה המחייבת את הנתבע לשלם. על אף שמותר לאדם לתת פקדון לבניו ולבנותיו, הרי שזה דווקא כשניתנה לו השמירה כאדם פרטי ולא כחברה. לכן השומר נושא באחריות למה שקרה לכסף.
- ו. גזילה
בהעברת הכסף לחשבון השייך לאשתו של הנתבע, יש משום גזל, ולכן הוא מחויב לשלם לתובעת באופן אישי.
- 4. הכרעה בעניין סך החוב לתובעת**
בבית הדין היתה אי בהירות בטענות הצדדים לגבי הסכומים שקיבל הנתבע, בית הדין הסתמך על ההפקדות שהוכחו בין הצדדים בסך 57,500 ש"ח, בניכוי ההחזרים שהוסכם בין הצדדים שהתקבלו בסך 14,500 ש"ח, טענת הנתבע שהתובעת לוותה ממנו 20,000 ₪ שנטענה בשיהוי גדול ולא הוכחה, נדחתה.
- 5. תביעה נגדית בגין לשון הרע**
בית הדין דחה את תביעת הנתבע בגין לשון הרע, שהתבססה על חוק לשון הרע (אף שבית הדין מכיר בתוקפו של החוק – עיין פסק דין ארץ חמדה גזית 1-74050), וזאת מכמה סיבות:
א. לא הוכח פרסום המודעה שהודפסה, אך למעלה מהצורך, ישנם טעמים נוספים.
ב. הנתבע לא התנהל בתום לב.
ג. לתובעת עומדת הגנת "אמת דיברתי" (סעיף 14 לחוק איסור לשון הרע).
ד. הפצת הכרוז נעשתה לצורך קבלת כספה, ולכן הוא הפרסום נחשב כהגנה על עניין אישי (סעיף 15 לחוק), גם לפי ההלכה מותר לשון הרע לתועלת (חפץ חיים כלל י אות יג).
- 6. הצמדה למדד**
על פי סעיף 3א לחוק פסיקת ריבית והצמדה יש סמכות לכל ערכאה שיפוטית להצמיד למדד המחירים את חובו של החייב שלא פרע במועד את חובו. חוק זה אינו מנוגד בהכרח להלכה, משום שיש פוסקים הסבורים שאין איסור ריבית בתשלום צמוד למדד (שו"ת אגרות משה יו"ד ב, קיד, וספר כת"ר חלק א עמ' 139 והלאה, ועוד).
במקרה שלפנינו אין חשש ריבית, גם משום שמדובר על קנס שלא הוסכם מראש ולא הוטל על ידי הצדדים. וכן משום שהאיסור להטיל קנס על איחור הוא רק משום הערמת ריבית, שבמקרה כזה אינו קיים, כמו שכתב הגר"ש אויערבך (מנחת שלמה א, כז).
בכל מקרה ישנה בעייה גדולה יותר בהצמדה ההולכת ומתרבה עם הזמן, ולכן בית הדין קובע הצמדה רק עד יום מתן פסק הדין, כך שלא מדובר בקנס המתרבה. ישנם סיבות נוספות לכך שאין חשש ריבית: א. שיטת הבית הלל שאין חשש ריבית בנזקים שנגרמו לאחד הצדדים. ב. לפי חלק מהטעמים שהבאנו לעיל לא מדובר כאן בהלוואה אלא בתשלום נזקים מסוג אחר.

למעבר לפסק הדין

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.



לרכישה

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל, של:

טל שאול בן יפה	ניר רפאל בן רחל ברכה	אורי לאה בת חיה תמימה
ר' יצחק בן בריינדל גיטה	מאירה בת אסתר	נטע בת מלכה
חוה ראנלה בת פיילא	הילה צפנת בת שרה טובה	רבקה בת שרה בלה
משה בן רחל	הילל בן תמר שפרה	ירחמיאל בן זלאתה רבקה
עובדיה בן אסתר מלכה	אריה יצחק בן גאולה מרים	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה
יוסף בן אורית	חיים מנחם מנדל בן חנה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Wien, Austria

וינה, אוסטריה

תשרי תשע"ו

קנס איחור בתשלום בשכר דירה

השאלה

מי שרוצה לקנות דירה וחפץ לקנוס את המוכר אם הוא לא יפנה את הדירה בזמן שקבעו, וכן המוכר רוצה לקנוס את הקונה אם לא ישלם בזמן, באיזה אופן מותר לקנוס כך שלא יהיה בזה איסור ריבית?

תשובה

יש הבדל בין קנס המוטל על הקונה על איחור בתשלום לקנס המוטל על המוכר על איחור במסירת הדירה: קנס על הקונה על איחור בתשלום: מותר לקבוע בחוזה קנס על עיכוב בתשלום אם הוא קנס חד פעמי, שאינו מצטבר ומתרבה עם הזמן¹. אולם אסור לקבוע בחוזה קנס המצטבר עם הזמן על עיכוב בתשלום, כגון קנס על כל יום או כל שבוע וכיו" של איחור, כיוון שזהו שכר על המתנת המעות².

ניתן לקבוע בחוזה שעסקת המכר היא בכפוף להיתר עסקא, ובכך להיתר אפילו קנס מצטבר. ראה בהערה לעניין מהותן של היתר זה והדרך לעשייתו בפועל, בכלל ובהקשר של חוזי-מכר מהסוג המדובר כאן בפרט³, וכן אם צריך שלקונה יהיו השקעות שבאמצעותן יחול היתר העסקא⁴. קנס על המוכר על איחור במסירה: מותר לקבוע בחוזה קנס על עיכוב בפניו הדירה, אף קנס המצטבר עם הזמן, כיוון שהקנס אינו שכר על המתנת מעות אלא על מניעת השימוש בדירה, ויש לראותו אף כתשלום דמי שכירות בעבור המשך שימוש של המוכר בדירה שכבר עכשו שייכת לקונה⁵.

¹ הרשב"א בתשובה (חלק א סימן תרנא) דן בהלוואה שאין עליה ריבית אך ישנו קנס על אי עמידה במועד הפירעון. וכתב שמעיקר הדין קנס חד פעמי שאינו מתרבה עם הזמן מותר, משום שאילו הלווה היה פורע בזמן לא הייתה מוטלת עליו שום ריבית, ודי בכך שיעבור רגע אחד מהזמן שנקבע כדי שיתחייב בתשלום הקנס. נמצא שאין זה "אגר נטר". אלא שלמעשה הרשב"א אסר משום הערמת ריבית. וכך פסק השלחן ערוך (יו"ד קעז, יד): "האומר לחבירו 'אם לא אפרעך לזמן פלוני הריני חייב לך מעכשיו ולזמן העיכוב כך דינרין' (יותר ממה שהלווה), אסור מפני הערמת רבית". וקובץ הישר והטוב (כרך א עמוד קעז) כתב שאפילו אם מתנה עימו שהקנס ילך לצדקה אסור. אמנם הריב"ש (סימן שלה) כתב שכיוון שהאיסור הוא מצד הערמת ריבית, אם זה אינו בדרך הלוואה אלא בדרך מקח – מותר. וכך פסק השלחן ערוך (יו"ד קעז, יח): "המוכר סחורה לחבירו בשי' זהובים שקבל מיד והתנה לתתה לו לחצי שנה, ואם יעבור על זה שיתן בעבורה ק' זהובים, וקנו מידו, והגיע הזמן ולא נתן, חייב ליתן הק' זהובים. והוא שכשפסק על הסחורה ההיא יצא השער וקנה כפי השער, או היתה לו הסחורה ההיא".

(והרמ"א בסעיף יד שם הקל על פי דברי הריב"ש ב"נותן מעות ומקבל פירות", וכבר העיר הש"ך שם ס"ק ל שאין מחלוקת בין הרמ"א למחבר, והן הן הדברים שפסק השלחן ערוך בסעיף יח, וכן כתבו הגר"א ס"ק לו והחוות דעת ס"ק כד שם.)

² ולפי זה, בנדון דידן שמדובר בדרך מכירה אין הערמת ריבית ומותר להטיל קנס. כאמור בהערה הקודמת, הראשונים התיירו קנס חד פעמי כאשר מדובר בקנס בדרך מקח ולא בדרך הלוואה. אמנם הבית יוסף כתב בשם הגהות מרדכי שיותר רק כשהקנס חד פעמי, אבל קנס שמצטבר אסור:

דכיון שחייב עצמו ליתן לו כך בכל שבוע בעוד שמעכב ממונו – אין לך הערמת רבית גדולה מזו, שהרי מעלה לו שכר מעותיו הבטלות אצלו מידי שבת בשבתו. ולא דמי לאומר 'אם לא אפרעך נתחייבתי מעכשיו בכך דינרים' דלא מחזי כרבית כולי האי.

וכך פסקו השלחן ערוך והרמ"א (שם, טז). על פי זה כתבו פוסקי זמננו שהרוצה לקנוס את חברו בקניית דירה יעשה זאת בדרך של קנס חד פעמי על כל תשלום. וכך כתב הרב ניסים קרליץ שליט"א (חוט השני, ריבית פרק טו עמוד קיב), שניתן לקבוע קנס חד פעמי על כל אחד מהתשלומים. וכך פסק הרב יעקב בלוי זצ"ל בספרו ברית יהודה (ראש פרק ד סעיפים א, ד, ו), וכן נפסק בספר תורת הריבית (לרב הרש"ל והרב היישריק, פרק ו אות ג).

³ היתר עסקא הוא חוזה בין המלווה והלווה שבו נקבע כי חלק מסכום ההלוואה נחשב כפיקדון אצל הלווה. הלווה אמור להשקיע את חלק הפיקדון בעסקיו, וכאשר עסקיו של הלווה מרוויחים – גם כספו של המלווה מרוויח. מעת לעת צריך הלווה לתת דין וחשבון על הרווחים שנשא חלק הפיקדון ולהישבע על כך. לחלופין, הוא רשאי לשלם סכום קצוב שנקבע מראש ובכך לפטור עצמו מהשבעה ומתשלום הרווחים.

בנדון שלנו, ינוסח היתר העסקא כקביעה שבעת רכישת הדירה, רוכש המוכר חלק בעסקי הקונה בשיעור דמי הדירה שעדיין לא שולמו לו. הקונה אינו מעביר לידי המוכר את כל הסכום מיד, אלא ממשיך להשקיעו בעסקיו לטובת המוכר, כשהצדדים מסכימים שעד למועד פלוני (שהוא המועד האחרון לתשלום) יהיה הקונה נאמן לומר שהעסקים לא הניבו רווחים או שהרווחים מתקזזים במלואם מול שכר טרחת הקונה בהשקעת הכספים. אך מאותו מועד, אם ימשיכו הכספים להיות ביד הקונה ולא ישולמו למוכר – הקונה לא יהיה נאמן לטעון שלא היו רווחים וכיו"א, אלא יצטרך לשלם סכום מסוים בתמורה לרווחים שאנו מניחים שהמעות הניבו. ואם מדובר ברווח מצטבר – הסכום שישולם חלף השבועה והרווחים שאנו מניחים שהניבו המעות בכל יום או בכל שבוע וכדומה.

אפשר לנסח הסכמי 'היתר עסקא' שיביאו לאותה תוצאה גם בדרכים נוספות, אך העיקרון הוא כאמור. ראוי ונכון שצדדים המסכימים ביניהם על פעילות עסקית לפי היתר עסקא יבינו את מהותם של הדברים ואף יחתמו על מסמך עסקא שבו הדברים מפורטים בהתאם לעקרונות אלה ותוך התאמתם לעסקה המסוימת שביניהם (ובשל מורכבות הדברים נכון להיעזר בתלמיד חכם הבקי בהלכות אלה לצורך ניסוחו של כל הסכם) ולא יסתפקו באמירה או בכתיבה "הכל לפי היתר עסקא", ראו במראה הבזק חלק ה סימן פא.

אם אין אפשרות לחתום על הסכם מפורט – ובכלל זה אם אין מי שיוכל לסייע בניסוחו והצדדים חוששים שניסוח לקוי שלו לא יעמוד בדרישות ההלכה או לא ייצור התחייבות תקפה בסכומים שהם מבקשים שתיווצר – לכלל הפחות מן הראוי שיבינו את העיקרון הבסיסי של ה'עסקא' ויכתבו בפירוש בגוף החוזה או בנספח לו לא רק "לפי היתר עסקא" אלא "כל ההתחייבויות שבחוזה שבינינו הכוללות התחייבות

לתשלום נוסף בגין איחור בפירעון יתפרשו כאילו נקבע בהן, בדרך המועילה על פי ההלכה ואף אם פירוש זה סותר לכאורה ללשון החוזה, שהתשלום המתאחר נזקף כבר מעת חתימת החוזה לטובת המוכר ומושקע על ידי הקונה בעסקא שמחמתה מתחייב הקונה, בדרך המועילה ועל בסיס העיקרון שבהיתר עסקא, לפרוע למוכר את התשלום הנוסף שנקבע בחוזה⁴.
כאשר למקבל ההלוואה יש עסקים כלשהם ניתן לעשות היתר עסקא, כלומר שאם החוב לא שולם במועדו, הוא ייזקף כחוב של עסקא בתנאי היתר עסקא.

לדעת השואל ומשיב (מהדורה קמא חלק ג סימן קס), גם מי שמתפרנס כשכיר ואינו מחזיק בעסקים כלל יכול לעשות 'עסקא' ולראות את הכסף שקיבל כהשקעה ב'עסק' שהוא עבודתו, כי לולא ההלוואה הוא היה מנוע מלעסוק בפרנסתו. וכן דעת המהרש"ם (חלק ב סימן רטז וסימן רנב). גם שו"ת חלקת יעקב (יורה דעה סימן עד; במהדורה הישנה חלק ג סימן קצט) סמך על דברים אלה הלכה למעשה.
אך יש אומרים שכדי שיוכלו המעות להיחשב 'עסקא' צריך שיהיו לנותן המעות עסקים כלשהם ואף שייקבע בפירוש שהמלווה-המפקיד נעשה שותף בעסקים אלה וברוחיהם במסגרת ה'עסקא'. ראה שו"ת הרי בשמים (מהדורה תניינא סימן קמג), שו"ת אמרי יושר (חלק א סימן קח), תשורת ש"י (חלק א סימן פח), ערך ש"י (יו"ד סימן קעז סעיף ז), מהרש"ג (יו"ד סימן ד). וראה עוד חבצלת השרון (יו"ד סימן סד) שנראה שלא רצה לסמוך על היתרו של השואל ומשיב לכתחילה, ורק בשעת הדחק וצורך מצווה סמך עליו בצירוף טעמים נוספים. אריכות דברים בעניין זה מצויה בספר ברית יהודה (פרק לח הערה יח ושם סעיף יג והערה לג), וסיכס להלכה (שם פרק מ סעיף טז): "אין היתר עסקא מתיר לקבל הלוואה למטרה שאין בה רווח. אלא שלדעת כמה פוסקים אינו צריך להתחייב בעסק מסוים ויכול לשעבד כל מעותיו וכל עסקיו בכל מקום שהם לתנאי ההיתר עסקא, ואם יש לו בנכסיו עסק המכניס ריווח מותר. ולדעה זו אפילו לווה עתה המעות לפרוע חובות או להוציא בהוצאות שוטפות מועיל ההיתר עסקא אם משעבד למלווה שאר נכסיו המושקעים בעסק עם רווח".
יש מקום לומר שניתן לסמוך על המקילים בקנס המצטבר בדרך מכר או קנס שאינו מצטבר אף בהלוואה. משום שהללו אסורים רק מדרבנן משום "הערמת ריבית", ו"בדברי סופרים הלכה כדברי המקל". ואין כאן מקום לדון בדין זה, הזוקק אריכות רבה. ומכל מקום, אם הלווה מחזיק בעסקים או בהשקעות, ההיתר מרווח יותר ואפשר לסמוך עליו אף שההלוואה אינה מכוונת במישרין לעסק מוגדר.
הדבר פשוט שאין כאן דמי המתנת מעות, אלא מניעה של הקונה להשתמש ברכושו – בדירה, והקנס הוא פיצוי על כך. אף אם עיכוב זה אינו מחייב תשלום מצד הדין – אדם יכול להתחייב בו. אם ייכתב בחוזה שמהמועד שהדירה אמורה להימסר לקונה, וכל עוד לא תימסר לו בפועל, תיחשב הדירה כמושכרת למוכר – יהיה חייב לשלם אף מעיקר הדין.
ואמנם בחוט שני (ריבית פרק טו עמוד קיב) כתב גם בהקשר זה שמותר לקבוע קנס חד פעמי, אך נראה שמדובר בשגרת הלשון מאזכור יחד פעמי בהקשר של קנס המוטל בגין איחור בתשלום. וכך מבואר גם בתורת רבית (פרק יב סעיף יט והערות לח-לט).

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:
הרב פרוי אברהם שטינברג
הרב פרוי דרור פיקסלר
הרב פרוי נתן קלר

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטוריה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בבואו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

